

De eenhoorn in de hof

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Hooglied 4,1 - 5,1

2^e schriftlezing: Job 39, 12-15 (SV)

3^e schriftlezing: Lucas 1, 26-38

Inleiding

Wij lezen deze maand uit Hooglied, dat is het grote loflied op de liefde in de bijbel. Vandaag horen we over het meisje bij de bron in de tuin. Hooglied was ooit een gedicht dat de liefde tussen een meisje en een jongen beschreef. Lezers waren enorm onder de indruk. De schoonheid van heel de schepping licht op wanneer de taal van de liefde het voor het zeggen heeft. Dat is de sleutel geworden naar het grote Godsgeheim. Opzettelijk zoeken latere uitleggers daarom niet naar dagelijkse woorden, maar naar mysterieuze beelden om de waarde van het geloof aan te geven. Eén van die vandaag vergeten beelden is die van het fabeldier de eenhoorn, waarmee in de late middeleeuwen Jezus Christus is aangeduid.

Thema: De eenhoorn in de hof

Gemeente van Christus,

wie vandaag in God wil geloven, heeft zijn of haar fantasie nodig. Wij leven in een samenleving waarin veel aandacht wordt besteed aan welvaart en geld verdienen. De spirituele stroom van de traditie waaruit deze samenleving is voortgekomen lijkt daarbij te worden verwaarloosd. Wij zullen ons schrap moeten zetten om de bronnen van het geloof open te houden. Het gaat niet vanzelf. Maar weet u, ik geloof zelf, dat is nooit anders geweest. Kinderen iets van God helpen zien, echt iets inhoudelijks doorgeven over de betekenis van het leven, dat kan alleen als je beeldend kunt denken en voelen en alle vezels van je fantasie beschikbaar stelt om kinderen te helpen het leven te ontdekken. Gelukkig staan ons duizenden verhalen, binnen én buiten de bijbel, ter beschikking. Ook zijn er vele miljoenen verwerkingen in kunst en literatuur waaruit wij vrijmoedig mogen putten.

De wortels van het geloof mogen zich laten voeden in een onvoorstelbaar rijke traditiestroom. Laat u niet wijsmaken dat nieuwe wetenschappelijke inzichten de essentie van dit Godsgeloof onmogelijk hebben gemaakt! Voor wie in God het geheim van het leven wil benoemen, zijn er vele lagen van betekenis in iedere bijbeltekst, maar ook daarbuiten in vele verhalen. Het zijn de actuele vragen van levende mensen die maken dat oude woorden klinken en worden verstaan. Het geheim van de geboorte van een kind is immers niet verklaard wanneer je biologisch kunt uitleggen wat er

gebeurt. Iedere ouder, vervuld van liefde voor het nieuwe leven, zal je dat kunnen vertellen. De getuigen zijn vandaag onder ons.

Wij lezen deze maand in onze kerk uit het boek Hooglied. Dat is een wonderlijk en mysterieus boek. Het lijkt helemaal niet over God te gaan. Centraal staat de liefde zonder meer. Een meisje en een jongen bezingen hun liefde voor elkaar. Hun fantasie daarbij kent geen grenzen! Hun enthousiasme over elkaar is niet te stuiten. Voortdurend zijn ze naar elkaar op zoek. Steeds verzinnen ze weer mooiere woorden om uit te drukken hoe geweldig die ander is. De hele schepping doet mee, wanneer zij kijken naar elkaar. Een heel mooi voorbeeld hoorden we vandaag wanneer de jongen in gedachten zijn vriendin beschrijft.

Misschien kennen jullie de oefening van de zogenaamde bodyscan. Er zijn tegenwoordig trainingen zoals die van *mindfulness*, die hier ook wel in het Gooi worden gegeven. Daarbij wordt van je gevraagd wordt om je ogen te sluiten en in gedachten helemaal stapje voor stapje bij je lichaam langs te gaan, alsof je aan het scannen bent, te beginnen bij de topjes van je tenen, eindigend bij de haren op de kruin van je hoofd. Je observeert de plekken in je lichaam waar spanning zit, of misschien wel pijn. Je denkt in dankbaarheid aan alle delen van je lichaam voor hun diensten, ook die delen waar je normaal gesproken misschien geen aandacht geeft, of die je zelf niet zo mooi vindt, zoals misschien je voeten. Het is een bewustwordingsstrategie om je als mens met je lichaam te verzoenen en tot rust te komen.

Het Hooglied heeft soms ook wel wat weg van zo'n bodyscan. Alleen nu gaat het niet om jezelf. Het gaat niet om je eigen lichaam. Het de verliefde jongen beschrijft het lichaam van de ander, van zijn vriendin, stapje voor stapje. Hij vindt daar allerlei prachtige metaforen bij. En je merkt het aan alles, we gaan het niet ontkennen, Hooglied is in de eerste plaats liefdespoëzie. De ander staat daarbij centraal. Die is de focus van aandacht. Oorspronkelijk zal het zijn gegaan over een 'gewoon' meisje en een 'gewone' jongen ... nou ja, noem dat maar gewoon, al die liefde die zo prachtig wordt beschreven! Zodra er liefde in het spel is, is er natuurlijk ten diepste niets meer gewoon. Je ziet in een granaatappel niet een vrucht om op te eten,

maar de fonkeling van de lach van je geliefde. De hele wereld verandert wanneer er liefde is.

Niet alleen de joden, ook de christenen hebben in dit loflied op de liefde, naast de liefde tussen mensen die zich willen geven voor elkaar, een beschrijving herkend in beeldtaal van de liefde tussen mensen en God. In de liefde zelf zagen zij een verwijzing naar de essentie van God. Daar waar liefde is, daar is God, zingt een oud lied.¹ Als je daar eenmaal aan begint en dus al die beschrijvingen in Hooglied allegorisch gaat duiden, dan is het hek van de dam en zie je steeds meer. Je fantasie wordt steeds meer geprikkeld om iets van God te zien op tal van plaatsen in de natuur die de schepping is geworden. Zo is het precies gegaan.

Het hek is van de dam van de fantasie, ook bij de uitleggers. Zo is in het meisje soms de ziel van de mens gezien, die hunkert naar God. In de jongen heeft men wel gedacht aan het Woord van God, dat zich vol verlangen aan de mens wil openbaren. Ook wordt in het meisje dan de kerk gezien, als de gemeenschap van alle mensen die zich door God laten roepen. In de jongen zag men dan Christus, die immers ook het Woord van God genoemd wordt.² In de vorige twee diensten zijn we daar dieper op ingegaan.³ Als het meisje komt in haar besloten hof bij een verzegelde bron, is in de vroege kerk al gedacht aan Maria.⁴ De moeder van Christus was ontvankelijk, ja door haar beschikbaarheid voor God, kon Christus worden geboren en zo werd de aarde door God, ondanks alle geweld van mensen, opnieuw tot vrede bestemd, herschapen als een tuin, een paradijs. Voor dit wonder vonden de middeleeuwen een beeld in de fantasie van de eenhoorn. We kunnen ons de eenhoorn voorstellen als een paardachtig dier met één scherpe rechte hoorn midden op zijn kop, groter dan een paard denk ik en sneeuwwit.⁵

De eenhoorn is eigenlijk een buitenbijbels mythisch dier te vergelijken met de feniks de vogel die wel kon sterven, maar telkens weer verrees uit zijn eigen as. Toch sprak het beeld van de eenhoorn zozeer tot de verbeelding dat het in de bijbelvertalingen terecht is gekomen.⁶ Zo lazen we als voorbeeld in de Staten Vertaling, die oeroude protestantse Nederlandse vertaling die tot stand kwam in de 17^e eeuw en die het Nederlands heeft gevormd tot wat het is, in het boek Job over de eenhoorn bij de kribbe.⁷ In de Nieuwe Bijbel Vertaling van 2004 is het een wilde stier geworden bij een voederbak. Dat is waarschijnlijk een betere vertaling als het om de letterlijke betekenis van de oorspronkelijke Hebreeuwse woorden gaat, maar zo ontgaat ons de symboliek die de eenhoorn voor onze voorouders heeft gehad. Hij stond hun levendig voor ogen. Als een uniek wezen, behorend bij God én bij de mensen. Een dier dat zich liet opjagen, vangen en doden door mensen, maar dat onsterfelijk als een

feniks, een hemelse schoonheid blijft verbeelden.

Het nederige meisje Maria, wordt in de late middeleeuwen steeds meer vereerd als de koningin van de hemel door Christus gekroond. Het past helemaal in de tijd van de hoofse liefde van de late middeleeuwen.⁸ Maar het laat ons ook zien hoe bijbelse beelden in hun zeggingskracht mee veranderen met de cultuur. Juist afgelopen week, 15 augustus, vierde de Rooms-katholieke kerk het feest van de ten hemelopneming van Maria. Protestanten hebben nooit zoveel aandacht aan Maria geschonken. Zij waren bang dat aandacht voor Maria de aandacht van Christus zou afleiden. Ik denk dat dit gevaar vandaag reuze meevalt en dat het juist verrijkend kan zijn beide beelden op elkaar te betrekken. Wanneer we letten op de betekenis, begrijpen we dat de figuurlijke kracht van woorden groter is dan hun letterlijke toepassing.

De eenhoorn is een oeroud fabeldier. Het krijgt de betekenis van de pure zuiverheid die bij de mensen op aarde eigenlijk niet kan bestaan, maar die zich toch laat 'vangen'. Zodra de eenhoorn de dame heeft ontdekt in haar besloten hof bij de verzegelde bron, knielt het fabeldier dat anders zo vurig en ontembaar is mak neer en vleit het zijn kop in haar schoot. Dit is een oude middeleeuwse allegorie bij Hooglied. Dat is een zinnebeeldige voorstelling met een hogere betekenis.⁹ Wie anders zou dan het meisje kunnen zijn dan Maria? Wie anders wordt door de eenhoorn gesymboliseerd dan Jezus Christus, haar zoon, maar ook de Zoon van God die Gods liefde voor mensen zo duidelijk zichtbaar heeft gemaakt? Gods Zoon is een wezen voor de middeleeuwen met een natuur zo uniek als het fabeldier, de eenhoorn (the unicorn). Talloze malen is de incarnatie van Christus op deze wijze afgebeeld in tapijten en sculpturen.¹⁰ Moederliefde is daarbij de archetype, dat is het oerbeeld van alle liefde onder de mensen in het algemeen.

De unieke gestalte van de witte eenhoorn werd geschikt bevonden om de schitterende kracht van Christus te verbeelden die bij Maria tot rust kwam, ja die voor mensen aanraakbaar werd als representant van God en die zichzelf heeft gegeven voor het herstel van de liefde tussen God en mensen. Hooglied was dus ooit een gedicht dat de liefde tussen een meisje en een jongen beschreef, maar werd gelezen als een gesprek tussen Jezus en Maria over de liefde van God voor de mensen. Dat is geheimtaal die nog door weinigen wordt verstaan. Laten wij ons oefenen. Daar worden wij rijker van. Daar groeit ons leven van in diepte en in hoogte. Laten we het onze kinderen leren.

Het is bij de bron dat geliefden elkaar ontmoeten, symbooltaal van het zuiverste water. Dat geldt niet alleen voor Mowgli en zijn vriendinnetje in het beroemde Jungleboek van Kipling, meesterlijk

naverteld in de bekende tekenfilm uit 1967 van de Disneystudio's.¹¹ Maar dat geldt ook voor Izaak en Rebecca,¹² Jacob en Rachel,¹³ Mozes en Zippora en vele anderen.¹⁴ Niet toevallig heeft Jezus zijn gesprek over Gods liefde met de Samaritaanse vrouw bij de bron.¹⁵ Het gaat over levend water. Symbolisch gaat het over de bron van onze zingeving. Die valt niet samen met onze letterlijke dorst en dus met geld en goed, maar kan worden aangewezen in onze geestelijke verlangens. Deze verhalen roepen ons op die verlangens niet te verwaarlozen. Zorg dat je elkaar lichamelijk waardeert en verzorgt. Verwaarloos elkaar niet, lichamelijk niet, maar ook geestelijk niet! Dan kan de liefde bloeien. Het staat niet in de bijbel, maar Maria wordt wanneer de engel haar aanspreekt wel afgebeeld bij een bron.¹⁶ Dat is niet voor niets! Maria is de dame bij de bron, in de tuin die het Paradijs verbeeldt en zij staat symbool voor de kerk en voor allen, die Christus ontvangen in

hun leven. Jezus leeft, door ons en door en voor allen die gedoopt zijn, door en voor Roeland, door en voor Veerle en door en voor Lien. Amen.

Uitzending en zegen

Als jullie vanhier gaan, besef gezegende mensen te zijn. Wij zijn gezegend met een traditie van onschatbare waarde, waarin de liefde van God voor heel zijn Schepping overduidelijk herkenbaar is. Laten we het beste daaruit naar boven halen en het delen met elkaar, met jong en oud. Zo vieren wij het leven en weerspiegelen wij de zegen van God aan de mensen op onze weg.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest
is met jullie allemaal.

Noten

¹'Ubi caritas, Deus ibi est.'

²Johannes 1

³Zie: Prekenarchief Regenboogkerk: 4 en 11 augustus 2013.

⁴Hieronymus heeft in de vierde eeuw de Mariologische uitleg, die begon bij Ambrosius, al uitgebreid. Hij heeft als eerste de besloten hof (*hortus conclusus*) en de verzegelde bron (*fons signatus*) uit Hooglied 4,12 op de maagdelijkheid van Maria betrokken

⁵Mogelijk gefantaseerd op basis van de slagtang van de narwal, die werd gevonden aan de stranden.

⁶Het Hebreeuwse 're'em' (wilde stier, aurochs) werd in het Latijn van de Vulgaat 'unicornis' wat in de SV en de King James werd opgevat als eenhoorn.

⁷Zie ook: Psalm 22,21; 29,6; Numeri 23,22; 24,8 en Deuteronomium 33,17.

⁸Cf. Leerssen, J., *Literatuurgeschiedenis. Een hoorcollege over de geschiedenis van de Europese letteren*. CD Home Academy, 2007.

⁹In laat antieke buitenbijbelse bronnen een fabelwezen aangeduid als physiologus (*φυσιολόγος*), Zie: <https://en.wikipedia.org/wiki/Unicorn>, de basis voor een rijke, maar ook mysterieuze traditie van verhalen rond de jacht op de eenhoorn in de tijd van de gotiek. In het midden van de 16e eeuw werd overigens door het Rooms-katholieke hervormende Concilie van Trente de, inmiddels overbelaste, symboliek van de eenhoorn voor kerkelijk gebruik afgeschaft. Cf. Schiller, G. *Iconography of Christian Art*, I, London 1971, 52-54. Zie ook: Zuffi, S. (red.), *Symbolen en allegorieën*, vertaling P. van Calster, Gent/Amsterdam 2004, 322-323.

¹⁰Twee schitterende gotische tapijtsenseries over de jacht op de eenhoorn zijn ten toon gesteld in Musée de Moyen Age, Thermes de Cluny te Parijs en in The Cloisters, dat is de middeleeuwenafdeling van The Metropolitan Museum te New York.

¹¹Zie: [http://nl.wikipedia.org/wiki/Jungle_Boek_\(1967\)#Nederlandse_vertalingen](http://nl.wikipedia.org/wiki/Jungle_Boek_(1967)#Nederlandse_vertalingen).

¹²Cf. de rol van de bron/put in Genesis 24. Zie verzen: 11, 13ff, 41ff en 62.

¹³Genesis 29,2ff.

¹⁴Exodus 2,16ff.

¹⁵Johannes 4, 1-40

¹⁶Bijv. op een mozaïek in de San Marco te Venetië.



Figuur 1: Eenhoorn en dame in de hof, 15^e eeuw, Tapisserie, Musée du Moyen Age, Thermes de Cluny, Parijs.